
Јелица Ристић
Универзитет у Београду
Учитељски факултет, Београд

Прегледни рад
Методичка теорија и пракса број 1/2019.
УДК: 371.3::0/9]:[82-84+81'373.72]
стр 31 - 44

ИНТЕГРАТИВНИ ПРИСТУП У РАЗУМЕВАЊУ ПОСЛОВИЦА И ИДИОМА КАО МЕТОДИЧКЕ ГРАЂЕ

Резиме: Пословице и идиоми имају значајан образовно-васпитни потенцијал за остваривање многих наставних циљева и формирање културолошког идентитета ученика. Ове кратке лексичке форме могу се асимиловати у дететов говорни фонд речи, што уједно доприноси богаћењу речника и традиционалном преношењу народне мисли на нове генерације. Циљ овог рада је анализа заступљености идиома и пословица које у својој структури имају елементе живе и неживе природе или садрже поређење са природним појавама. Истраживање је реализовано на садржају три уџбеника, једног уџбеника и радне свеске Природе и друштва као и читанке Српског језика за трећи разред основне школе. У раду се истиче неопходност интегративног приступа у објашњавању значења ових типичних пословица и идиома. Дати су предлози за њихову методичку обраду како би ученици лакше разумели стварне везе међу појавама у природи и људску потребу за употребом елемената природе у лексичким конструкцијама где имају сликовито пренесено значење са одређеном поруком.

Кључне речи: пословица, идиом, настава српског језика и књижевности, интегративни приступ, настава природе и друштв

УВОД

Од пословице и идиома до културолошког идентитета

Сваки појединац сходно читалачком искуству и образовању има одређен обим и квалитет фонда речи који користи у свом изражавању. Како Милан Шипка истиче, језиком се свакодневно служимо, говоримо или пишемо, али о језику ретко кад и размишљамо. Употребљавамо тако неке речи и изразе знајући добро њихово значење али нам не пада на памет да се запитамо зашто се баш тако каже или како су те речи и изрази настали (Шипка 2008: 5). „Захваљујући својој релативно стабилној структури и значењу, фразеолошке јединице ће се као вишелексемични спојеви, целовитог значења и релативно устаљеног лексичког састава, као експресивне јединице које се репродукују у језику, понашати, слично пословицама и изрекама, као повољна 'спремништа' за различите културне садржаје” (Мршевић-Радовић 2008: V VI).

Народ је сачувао велики број фразеологизама и изрза у колетивном сећању кроз усмена народна предања и кратке прозне врсте. Освешћујући у којим све облицима преносимо културу на младе генерације, предмет истраживања овог рада јесте сематика пословица и идиома у њиховом буквалном и пренесеном облику. Поред тога, сликовита представа ових фразеолошких јединица отвара бројна питања од којих су – *Зашто је народ некада осликавао реалне животне ситуације поступком поређења са природом? У ком обиму се такви примери налазе у уџбеницима који су доступни деци млађег школског узраста?*

Пословице и идиоми као кратке прозне врсте, имају образовни и културолошки потенцијал јер преносе колективно искуство у једној сажетој али веома употребљивој форми. „Пословица је сажета, завештајна формулација искуства, језгровито изречено опажање прихваћено у традицији. Основно значење пословице се проширује у преносно. Једно конкретно искуство напушта ситуацију из које је потекло, уопштава се и постаје општеважеће... Пословица се изражава метафоричном сликом из обичног живота и природе, често користећи контраст појачан паралелном конструкцијом” (*Речник књижевних термина*, 1992: 627).

За њих је Вук Караџић рекао: „Не само што се у народним пословицама налази велика мудрост и наука за људски живот на овоме свијету, него оне показују и народни разум и карактер, а многе ударају и у народне обичаје” (Мркаљ, 2008: 358).

У наставном програму за српски језик и књижевност за млађе разреде основне школе, пословицама је дат примат, самим тим што идиоми не улазе у оквир превиђених појмова за обраду. Ипак, разумевање текста подразумева откривање значења свих мањих лексичких конструкција. Покрећу се бројна питања методичке обраде идиома због заступљености у књижевним текстовима али је, пре свега, кључна примарна потреба за разумевањем самог појма.

„Идиом (гр. особеност, јединствен облик, особеност стила) је лексичка или фразеолошка јединица специфичне структуре или значења, карактеристична за одређени језик и у датој заједници прихваћена; граматички непродуктивна; лексички окоштала, јер се једна реч не може заменити другом; семантички непрозрачна, јер значење целог идиома по правилу није сума значења његових саставних делова” (*Речник књижевних термина*, 1992: 278).

Обе фразеолошке јединице, наизглед сличне, често се користе како у говорном тако и у писаном облику. Поред функције сликовитог описивања, поређења и преношења одређеног искуства оне у језику утемељују дух српске културе.

Један од циљева наставе српског језика и књижевности, али и образовања уопште, јесте грађење правилног учениковог односа према српској традицији и очувању културних тековина. Посебно погодан и методички прилагодљив садржај за остваривање овог циља јесу књижевни текстови као и мале фолклорне форме које доприносе изграђивању националног и културолошког идентитета. Разумевањем значења и неговањем правилне контекстуалне употребе пословица и идиома избећи ћемо проблем њиховог ишчезавања јер „те фолклорне форме нестају онда када њихов текст изгуби смисао у неком одређеном времену и простору” (Клеут, 2010: 14).

Ти елементи културе, прожети народним мудростима, у кратким формама и очувани у свом изворном облику, пресликавају се у данашњицу. Посредством њих се васпитава у смеру формирања свесне активности ученика која ће допринети критичком мишљењу, моралном понашању и припреми за животна искушења.

Особине пословица и идиома у српском језику

Значење идиома за појмовно одређење везује више синонима као што су фраза, уобичај узете речи, изрека, устаљени израз или колокација. Често се појављује проблем по чему тачно разликовати пословице од идиома јер су оне подложне асимилацији и прелажењу у идиоме (сажете и сликовите изреке). Ипак, морамо направити разлику између ова два појма. „Пословице би се могле посматрати као време прошло које се пројектује на време будуће. У обичај узете речи примена су на садашњи тренутак, реакција на нешто што се управо догађа” (Клеут, 2010: 18). Пословица представља морално фолкорно искуство а не високи морални идеал, док је идиом изречен са намером да одреди правило.

Као што смо истакли, народне пословице можемо сматрати посебном групом идиома јер су то устаљене везе са јединственим и пренесеним значењем *Како сејеш, тако ћеш и да жањеш* – Лош рад доноси лоше последице. Тања Миленковић (2006) наводи да су идиоми скуп речи у устаљеној вези, сложеној структури и јединственом значењу и разликује две групе идиома. Једну групу чине они идиоми попут *дубити на трепавицама* чија конструкција може бити разумљива само у идиоматском значењу, у супротном би скуп тих речи био нелогичан и бесмислен. У другу групу спадају идиоми који су разумљиви само у одређеном контексту. Такав идиом је *показати зубе* који

нема исто значење код зубара (где ћете заиста *показати зубе*) и у односу према надређеном у којем подређен коришћењем овог идиома изражава супротстављање.

Ипак, пословице и идиоме разликујемо према њиховој конструкцији. Пословице су сложеније од идиома. Крећу од сажетог израза сведеног на најнеопходније елементе *младост – лудост* до комплексне синтаксичке структуре којом се изражавају различити односи (*Нити смо се заједно родили, нити ћемо заједно умрети.*) и различите врсте реченица (*Како посијеш онако ћеш и да жањеш.*).

Идиоме или у обичај узете речи разликујемо према синтаксичкој и морфолошкој структури. Синтаксичку структуру идиома чине:

- Предлошко-падежна конструкција (*без длаке на језику – отворено говорити*)
- Синтагме (*животна школа – искуство*)
- Зависне реченице (*Кад на врби роди грожђе – никад*)
- Незавршене реченице (*Биће дана... – Биће још прилика...*)

Морфолошку структуру идиома чине различите врсте речи као носиоци значења:

- Именица (*бог и батина – једина власт*)
- Придев (*го и бос – јако сиромашан*)
- Глагол (*наћи на заћи – бити незахвалан*)
- Заменица (*за свој грош – за свој рачун*)
- Прилог (*уздуж и попреко – свуда, у свим правцима*)
- Број (*све у шеснаест – највећом жестином*)
- Везник (*или или – једно или друго*)

(Миленковић, 2006)

Такође, разликујемо синонимне и полисемичне идиоме. Првима на различит начин изражавамо исту радњу. Поруку *радити узалудан посао* можемо пренети различитим идиомима као што су *млатити празну сламу, трла баба лан, зидати куле у ваздуху* и др. Када је реч о полисемичним идиомима њихово значење откривамо у контексту па тако *подићи на ноге* може значити одушевити, излечити, отхранити, повести у борбу и сл. (Миленковић, 2006: 21–22).

Обе фразеолошке јединице, без обзира на дужину, често су прожете истим глаголима и елементима живе и неживе природе. Разлику ћемо илустровати на истом глаголу који се појављује у обе језичке појаве са елементима природе у својој конструкцији. Глагол *знати* у пословици *Ко зна боље, широко му поље* и у идиому *Не зна ништа колико магарац* или глагол *наћи* у пословици *И ћорава кока зрно нађе* и у идиому *Наћи длаку у јајету*.

Наиме, носиоцима овог вида усмене традиције није у првом реду била намера да произведу естетски утисак него да остваре неке друге, сасвим практичне, васпитне и поучне циљеве. Пословице и идиоми су поред делимично исте функције постали слични и у естетским карактеристикама (Клеут, 2010: 20).

Ритмичност, сликовитост и алегоричност узимамо као њихове заједничке карактеристике које су у функцији пресликавања једне слике дате у одређеном контексту на неку нову ситуацију. „Основно значење се проширује у преносно. Једно конкретно искуство напушта ситуацију из које је потекло, уопштава се и постаје општеважеће. Његово изворно порекло открива само метафорична слика” (Живковић, 1998: 627).

Овим умотворинама народни стваралац је спонтано изразио лепоту народног језика, употребивши многа разноврсна изражајна средства и поступке.

- Поређење: Чува га као мало воде на длану; Меље као празна воденица;
- Контраст или антитеза: Ја босиљак сејем, мени пелен ниче;
- Метафора: Ко ветар сеје, жање олују;
- Иронија: Неће гром у коприве; Поуздан као врбов клин;
- Алегорија: Вук длаку мења, али ћуд никада;
- Градација: Више је људи помрло од јела и пића него од глади и жеђи;

(Мркаљ 2008: 352)

Као такве, веома специфичне књижевне форме, успеле су да се одрже кроз векове и да се прилагођавају различитим контекстима задржавајући, у већини случајева, своје изворно значење.

Методичка улога пословица и идиома у настави Српског језика и Природе и друштва

Разумети природу пословица и идиома значи ићи од дословног значења (а често је то духовита или иронична слика прожета елементима природе) ка оном апстрактном које је усмерено на нову ситуацију у садашњем контексту, а уједно је у логичној вези са употребљеном духовитом сликом. Александар Јовановић (2006: 98-105) полази од особина књижевног текста и истиче да поред тога што представља неисцрпан резервоар језичког и културног памћења, он има почетак и крај, не може бити краћи од једне реченице (фразеологизми, пословице, изреке, афоризми) и стално се креће у простору између буквалног и пренесеног значења (симболичка улога језика). Такође, не занемарује улогу доброг наставника који све те особине може показати на примеру једне пословице која уједно и јесте најмањи књижевни текст. У обради књижевног текста или пословице неизоставан је разговор о доживљају. Кроз анализу треба разумети шта нам књижевни текст стварно говори али и увидети да он истовремено представља модел стварности погодан да се на њега пресликају читаочева искуства.

Филозофија живота се често преноси посредним путем кроз алегоричну слику басне, биљне или животињске мотиве. У рецепцији књижевно-уметничког текста мотиви се јављају као важан елемент и зато је кључна школска интерпретација која успоставља поступке којима мотиве биљног и животињског света доводи у примаочеву духовну сферу (Петковић, 2011: 32).

Сходно томе, народни старалац користио је везу са природом, оно што је блиско људском искуству, како би обликовао једну сликовиту и сажету форму. Наставник како би објаснио идиом *подметнути кукавичје јаје*, најпре полази од конкретне ситуације у природи у којој младунче кукавице (птица) које се након 12 дана излегне делује нагонски избацујући своје сустанаре из гнезда како би осигурала да ће имати довољно хране за себе. Сада иде један корак даље, ка апстрактном и пренесеном значењу идиома за које Милан Шипка даје објашњење: „На основу спознаје понашања кукавице у природи настао је у језику израз *подметнути кукавичје јаје*, са значењем: „насамарити некога”, „вешто подметнути коме своје мисли или схватања”...Он се углавном односи на људе који се понашају као кукавице... да би прикрили своје праве намере и оставрили их насамаривши другог” (Шипка 2008: 218).

Из оваквог примера, видимо да је неопходан интегративи приступ који повезује садржај наставних предмета Природа и друштво и Српски језик како би се објаснило пренесено значење које је уткано у симболичну функцију језика књижевног текста. „У том смислу се основне карактеристике система знања (**повезаност** знања и **развијност** система знања) у интегративном приступу не односе само на појединачне наставне предмете, већ грађење знатно комплекснијег (међупредметног) система појмова који одржава везе које постоје у свету који нас окружује” (Благраднић, Банђур, 2018: 280).

На такав начин, настава српског језика и књижевности може максимално да оствари свој васпитни потенцијал, не само у области књижевности него и у настави усменог и писменог изражавања. За наставу граматике, пословице и идиоми биће погоднији у старијим разредима као примери за условне, временске, начинске и друге врсте реченица. Могу се користити и за илустровање поредбених односа.

Ове кратке форме лако се асимилију у дететов говорни фонд речи, што уједно доприноси богаћењу речника и традиционалном преношењу народне мисли на нове генерације. Прецизно изражавање мисли је честа потешкоћа са којом се учитељи сусрећу у раду са децом млађег школског узраста. Сведоци смо мудрости народног говора који са мало речи пуно тога казује. Због тога се данас покреће питање колико заправо оспособљавамо децу да бирају речи, одвајају битно од небитног и працизно формулишу своја објашњења.

„Ученици се уочавањем језгровитости и вишезначности народних изрека и пословица оспособљавају за сажето и прецизно изражавање при образлагању својих утисака и доживљаја подстакнутих текстом. Пословице су због својих књижевних и језичких вредности, а још више због своје мисаоности и поучности, погодне за естетско и етичко васпитање ученика, као и за развијање способности мишљења и закључивања” (Мркаљ 2008: 351).

Осим у говорном контексту ученици се упознају са пословицама и идиомима и у писаном облику када су садржани у наслову дела (Народна приповетка „Свијету се не може угодити”, а сама приповетка даје контекст за њено разумевање) или у оквиру методичке апаратуре где се користе као илустрација идеја и порука књижевног текста. Постоје и примери где се пословице и идиоми појављују „као закључак неке

приповетке па се онда исприча цела шаљива прича што омогућује да се пословица потпуније схвати” (Мркаљ 2008: 360).

Пословице и идиоми су најзаступљенији у склопу целине књижевно-уметничког или народног текста кроз чији контекст се разумеју. Басна као алегорична прича носи експлицитно изражену а некад и скривену поуку. Поука басне може се повезати са пословицама. Методички је исправно да ученик најпре разуме басну и њено специфично значење. Када ученици методички вођеним разговором дођу до поуке басне, онда се уочава природна веза са пословицама и о томе када и у којој ситуацији би се оне могле употребити (Цветановић, 2013: 75).

У народној бајци „Чардак ни на небу ни на земљи”, у реченици: „Био цар, па имао три сина и једну кћер, коју је чувао као очи у глави...”, уочавамо идиом *чувати као очи у глави* (чувати као нешто што нам је најдрагоценије). Овај идиом у својој структури садржи поређење по сличности. Такође представља и веома учестао говорни облик чврсте, традиционалне форме (Милошевић-Ђорђевић, 2006: 184).

Корисно за методичку обраду јесте само значење одређење пословице које може помоћи ученику у разумевању одређеног идиома и обрнуто. Идиом *чувати као очи у глави* можемо повезати са изворним значењем народне пословице *Очи свашта виде, а себе не виде*. Владета Јеротић даје психолошко тумачење ове Вукове пословице и указује зашто је баш народни старалац видео вредност очију, као људског чула за поимање света око себе. „Шта људи виде када гледају? Најчешће оно што желе. Ако већим делом живота остану на овом ступњу гледања – виђења, њихов духовни живот остаће закржљао, јер ће душевно у њима преовлађивати над духовним, што ће значити да ће остати на површини, предајући се нагонско-емотивном, махом, неконтролисаним ирационалном делу личности. Почетак и даљи ток природног процеса индивидуације омогућава човеку (у хришћанском свету на путу обожења, христијанизације) да када нешто и некога гледа, он онда види оно што је у човеку, невидљиво и духовно” (Јеротић, 2008: 117). Дакле, учитељ повезивањем са овом пословицом подстиче да ученици разумеју симболику очију у идиому где поред физиолошке функције за гледање, оне помажу човеку да преко видљивог физичког света проникне у дубоке вредности духовног.

Анализа заступљености пословица и идиома у уџбеницима за трећи разред основне школе

Читанка кроз васпитну и естетску функцију текстова преноси традиционално колективно искуство, образује и васпитава за живот (Цветановић, 2012). Адекватним садржајима из наставног програма и прецизно планираном методичком апаратуром уводи ученике у свет књижевног дела, подстиче на доживљај и разумевање написаног као и на усмено и писмено изражавање са употребом граматичких, правописних и стилских правила.

У току методичке интерпретације књижевног текста најважније је поћи од природе самог књижевноуметничког или народног дела чији језик крије многе

алегоричне слике. Ради бољег разумевања, одређена језичка појава, песничка слика, мотив, идеја, захтева реалан контекст који је близак дечјем искуству. Често се аутори читанки, како би остварили комплексније наставне циљеве, ослањају на интеграцију садржаја са другим наставним предметима међу којима је Природа и друштво. Тек тада и уз адекватно методичко вођење, можемо рећи да смо обезбедили све потребне услове за комплетан учеников доживљај, разумевање и формирање логичног система знања.

Предмет истраживања овог рада односи се на заступљеност пословица и идиома у читанци *Водено огледало* (Цветковић, Цветковић, Живановић, Плавшић, Првуловић, 2018), уџбенику и радној свесци *Природе и друштва 3* (Благданић, Ковачевић, Јовић, Петровић, 2016) који у својој структури садрже елементе живе и неживе природе или поређење са природом.

Књижевни и народни текстови, да би непосредно пренели неку поруку из колективног искуства, стилски су прожети кратким фразеолошким конструкцијама апстрактног и пренесеног значења за чије разумевање ученик првенствено мора сагледати реалне односе који владају у природи. Са друге стране у методичкој апаратури уџбеника и радне свеске наставног предмета Природе и друштва постоји више упућивања ученика на објашњавање природних појава у одређеном говорном контексту.

Сходно томе, испитивали смо неопходност интегративног приступа унутар предмета Природе и друштва и Српског језика како би се објаснило пренесено значење пословица и идиома које је уткано у симболичку функцију језика. Такође, наводимо могућа решења за њихову методичку обраду.

Идиоми садрже веома сликовита поређења са природним појавама, тако да приликом методичке обраде, некад, не захтевају комплекснија објашњења значења. Такви примери су у бајци Стевана Раичковића када описује одбеглог коња: „Неки га и опазе, али му нико не може прићи, јер је *брз као муња* и *неухватљив као облак*”, у песми „Шта је отац”, Драгана Лукића у стиху „Знам ли ја шта је *карактер твоји од челика?*” или у тексту „Стакларева љубав”, Гроздане Олујић где користи идиом за упозорење које дечак добија од искусног стаклара: „*Бежи од стакларске пећи као од куге* док ти није спржила лице и душу...”.

Учитељ за објашњење ових идиома треба да пође од дечјег искуства. Од користи за објашњавање може бити и видео снимак у којем муња брзо севне или облак који се непрестано помера и мења свој облик. На тај начин подстичемо ученике на закључивање каква је муња а какав облак у природи и зашто их у говору доводимо у везу са одређеним придевима и глаголима али и особинама коња. Поред визуелног искуства, истина је да су обе појаве нама људима недохватљиве и теже разумљиве што покреће бројна питања о којима можемо дискутовати са ученицима. Природне појаве муња и облак, кроз поредбени однос, допринеле су појачавању доживљаја моћи, неухватљивости и мистериозности описаног коња. У ширем контексту откривамо да се обе појаве нису баш случајно нашле у оваквом поређењу јер својим карактеристикама и самом експесијом у природи буде код човека знатижељу (као и одбегли коњ).

Рад је увек био посебна тема у развоју људске цивилизације. Кроз историју људи су испитивали особине материјала који су им значајно унапређивали живот. Неки од њих, попут челика усталили су се у српском идиому *карактер твђи од челика*. Тако је тврдоћа и јачина као трајна особина метала пренета на човекове карактерне особине које осликавају истрајност и доследност у ставовима (упорност, тврдоглавост и др.). Из наставне јединице *Својства материјала одређују њихову употребу* наводимо питање из методичке апаратуре: „Шта значи изрека гвожђе се кује док је вруће?” Ученици на основу познавања особине материјала уочавају да се загрејани метали лакше савијају и обликују. То знање користе за разумевање пренесеног значења овог идиома које указује на правило да се одређене ствари у животу морају урадити у одређеном тренутку док су околности повољне јер ће после за то бити касно (као и за гвожђе које се касније не може обликовати). Такође, корисно је истаћи да гвожђе улази у конструкције других идиома попут *бацити у старо гвожђе* (одстранити као безвредно, неупотребљиво), *држати два гвожђа у ватри* (имати у резерви спремљено друго средство) и пословице *Ласно је туђим рукама за врело гвожђе хватати* (Лако је говорити другоме шта треба да уради у тешкој ситуацији кад се она нама самима не дешава.).

За идиом *бежати (бојати се кога) као од куге*, свакако најпре треба предочити друштвено-историјски период забележене велике стопе смртности узрокован заразном епидемијалном болешћу кугом. Кроз само значење употребљених речи не види се директна веза са природом која ипак постоји. „У античкој књижевности, према Фрејденбергу, куга је приказана као ватрено божанство... Оно што је појмовно постало куга јесте у сликовном изразу ватра” (Мршевић-Радовић 2008: 192).

Релативитет човек – природа, присутан како у духовној култури тако и у књижевности, упућује на неопходност инеграције садржаја намењеног деци млађег школског узраста. Дете упознаје живу и неживу природу, природне законе и односе али то је само први корак којим дете почиње да размишља о условености свих природних фактора на људску егзистенцију. Сједињавање детета са природом подстиче физички развој који неоспорно покреће духовни. Дете у књижевности, посебно у бајкама Гроздане Олујић, из потребе за разумевањем саме природе човека, излази из града у природу и као јунак креће у потрагу за унутрашњим идентитетом.

Односи у природи из којих људи највише уче, због своје специфичности улазе у језик, у функцији пренесеног и апстрактног значења. Са тим у вези издвајамо из лекције *Од цртежа до плана* питање *Шта значи када се каже да су објекти на плану приказани из птичје перспективе?* Дете, да би одговорило на ово питање, најпре мора да разуме природне кретање птице у односу на кретање човека и тиме открије значење идиома *птичија перспектива* које означава поглед одозго на доле.

Посебно издвајамо воду, ветар, ватру и ваздух као елементе неживе природе који имају дугу историју у обликовању фразеолошких јединица. Народна духовна култура се вековима изграђивала тако што је човек природним појавама приписивао различита значења. Са улогом посредника између божанства и човека, разумевање природе представља вапај за људском унутрашњом духовном спознајом. Схватајући

значај природе и вредност наведених елемената отвара се пут ка разумевању пренесеног значења пословица и идиома у којима се природа користи за поређење свега онога што је вредно у материјалном и духовном животу човека.

У наставном садржају из природе и друштва о води се говори као о најзаступљенијој течности без боје, мириса и укуса које има око нас и у нама, која се разлива и тече али и непрестано кружи у природи. Она такође представља и животно станиште за биљни и животињски свет. Процесе који се дешавају у природи људи су метафорично пренели на описивање стања и односа међу људима. Често се сусрећемо са изразима *протекле су године* или *испливаће истина на видело*.

Знамо да вода кључа и испарава али када за неког човека кажемо да је *испарио* то значи да је отишао, нестало, није се дуго јавио некоме или *прокључао* – превише ознојио од врућине. Исто, када је неко *провидан* не мисли се да буквално изгледа као вода већ да су његове намере изразито јасне или кад је неко *мутан* да су његове намере скривене.

Вода и ваздух се у природи загревају и хладе па тако *загрејати се за нешто/некога* или *охладити се од нечега/некога*, значи да се неко веома заинтересовао за нешто и супротно. Ватра гори у природи, док у говорном контексту човек *гори од жеље за нечим* када нешто неизмерно жели да добије или постигне.

У лекцији *Испитујемо шта плута, а шта тоне* у склопу методичке апаратуре постоји питање *Када се за некога каже да плива као секира – шта то значи? Колико добро плива та особа?* Од ученика се тражи објашњење идиома, али се већ следећим питањем сугестивно буди запитаност код ученика да ли секира заиста може да плива и да буде на површини воде. То доводи до закључка да овај идиом користимо у контексту изражавања неспособности за ову активност. Исто је и са идиомима *плива као риба на сувом/осећати се као риба на сувом (бити нервозан, раздражљив)*.

Пословице које садрже елементе природе у својој структури, у анализираној читанци, једино се налазе у методичкој апаратури. Наилазимо на методичке захтеве да ученик на основу прочитаног текста изабере, од више понуђених, ону пословицу која одговара садржини приче или ону која може бити њена порука. Таква пословица је *Човек без слободе као риба без воде*. Оваква пословица је одличан подстицај за размишљање и критичко просуђивање о законитостима које владају у природи.

За објашњење ове пословице *Човек без слободе као риба без воде* у настави можемо поћи од примера фразеолошког поређења у српском идиому *осећати се као риба у води* (осећати се врло добро, бити у свом елементу). Вода као елемент неживе природе је значајна, како за човека тако и за животиње, јер представља животно станиште, извор хране и простор за слободно кретање. Одатле видимо зашто се наша као главна спона у поређењу са човековом слободом. Она, поред свега наведеног, постаје фразеолошко и лексичко средство којим људи истичу њену вредност и преносе на све оно што једном човеку може да буде драгоцено и важно. У идиому *Чува га као мало воде на длану*, поређење са мало воде на длану значи да је нешто толико драгоцено и важно да добија исти ниво вредности као и вода која је неопходна за

живот.

Именица *вода* улази у конструкцију и у српским идиомима као што су *писати по води* (радити узалудан посао), *бацити у воду* (сулудо потрошити, изгубити), *дошла вода до грла* (доћи у тежак положај), *ићи, пустити(кога) низ воду* (пропасти, пустити некога да пропадне), *као кап воде у мору* (незнатно, врло мало), *превести жедног преко воде* (преварити) и др.

На часу српског језика у тексту Александара Поповића „Лед се топи”, ученик се сусреће са именицом лед у идиому *пробити лед*.

Боле: Ма, хтео бих, на сваки начин бих хтео да оној уображеној Гордани докажем како сам ја много добар друг, али *никако да пробијем лед!*

Божо: Слушај, ја знам, тај лед се не пробија, него се топи, а то значи...

Боле: Шта то значи?

Божо: То значи полако, постепено, мало-помало...

(Цветковић и сар., 2018 : 76)

Учитељ вештим вођењем ученика кроз анализу дела мора довести у везу различите контексте из наставног садржаја у којима се помиње лед. У лекцији *Промене при хлађењу и загревању течности* ученик упознаје како лед настаје у природи, његову заштитну функцију у очувању биљног и животињског света у води током зиме. Лик дечака Боже у дијалогу оставрује буквализацију идиома *пробити лед*. „Буквализација идиома подразумева неочекивано, и самим тим духовито, узимање фразе (идиома) у њеном буквалном значењу (Мићић 2007: 112). Међутим, управо овај идиом има везе са насловом дела „Лед се топи” где учитељ мора указати на разлику у значењу отопити лед и *пробити лед* што значи почети први какав тежак посао. За појашњавање идиома корисно је упутити ученике и на друге идиоме које ће чути у говору као што су *навући некога на танак лед* (довести некога у безизлазан положај) или *пасти под лед* (пропасти, нестати).

Слично, о добрим и лошим странама природних појава у лекцији *Електрична проводљивост* наилазимо на захтев „За ватру и воду се каже да су добре слуге, али зли господари. Да ли се исто може рећи и за електричну струју? Објасни.” који упућује ученика на критичко промишљање. За ово питање ученик треба најпре да резонује однос господара и слуге, а када му то буде јасно онда може да персонификује природне појаве. Само разумевањем природе ватре и воде које су веома драгоцене за човека дете може разумети зашто их називамо добрим слугама (већи део људског организма је од воде, вода гаси жеђ, спремање хране, огрев и др.) али и злим господарима (пожари, поплаве). Са тим у вези стоји идиом *бити између ватре и воде* (бити између две опасности, два зла) али и идиоми *смети ставити руку у ватру (за некога)* или *скочити за некога у ватру*. Последња два идиома је корисно повезати са претходно поменутиим. Ученик схвата опасност коју ватра може проузроковати на људској кожи али и одговорност коју неко преузима за изражавање веровања у неку другу особу, њен поступак или особину што добија пренесено значење чврсто јамчити за некога или

жртвовати се. Фреквентни идиоми српског језика са именицом ватра су *између две ватре* (суочен са два тешкоћама), *бацити у ватру* (побунити се), *играти се ватром* (неопрезно се излагати опасности), *доливати уље на ватру* (погоршавати и онако већ лошу ситуацију) и др.

У радној свесци истог издавача у лекцији *Ваздух се креће* има питање „Шта значи када се за неког каже да му *ветар дува у леђа*?” Први услов за разумевање овог идиома јесте да ученик пође од знања, из Природе и друштва, да је ветар стална природна појава која представља непрекидно струјање ваздуха. Потом, уочавајући његову функцију у размножавању биљака и значај његове снаге коју је човек искористио за покретање ветрењача и једрењача отвара се могућност за разумевање употребе именице *ветар* у говорном контексту где се користи као метафора за особу која нас храбри, подржава, даје снагу да истрајемо ка својим циљевима.

Када већ причамо о ветру, деци треба предочити да се ветар може наћи у изразу *Сви вјетри са њим вију* са потпуно другачијим значењем. „Силина спољашњег ветра, чини се стихије без лица и имена, неупоредива је са снагом или величином отпора јединке, која када се нађе на путу ветру, може да буде обухваћена њим и ношена са једног места на друго; ова несамерљивост снаге ветра као природне стихије и слабости људског бића мотивише значење израза *Сви вјетри њим вију*, забележеног код Даничића у Пословицама (4431), ...у значењу (о човеку) који се не противи, који се препушта туђем утицају” (Мршевић-Радовић 2008: 116). Пожељно је истаћи да ветар улази у конструкцију и других идиома као што су *говорити у ветар* (диктирање некоме шта треба да уради), *гонити ветар капом* (радити узалудан посао), *држати се зубима за ветар* (ослањати се на непоуздано), *извадити из ветра* (измислити) и др.

Из наведених примера у анализираним уџбеницима упућујемо на значај интегративног повезивања садржаја наставних предмета Српски језик и Природа и друштво, како би ученик на најквалитетнији начин разумео апстрактну функцију пословица и идиома у српском језику.

ЗАКЉУЧАК

Народно колективно искуство, преношено усменим путем и исписано у књижевноуметничким и народним делима, успело је да се сачува кроз људску мисао. Својом кратком формом и сликовитошћу, пословице и идиоми, чувају вредности тешко стеченог искуства предака и повезују старо и ново кроз друштвени и духовни развој српског народа. Брзо се памте, доприносе јасности и прецизности изражавања. Позивају на критичко миљење и промишљање о друштвеним и историјским контекстима у којима су те мисли настале. Упућују на свет природе који нас окружује и наводе на детаљније проучавање односа који у њој владају. Усмеравају младе на разумевање природе која их окружује и поштовање тековина културе и обичаја на којима треба да граде нове векове српске историје.

У овом раду истичемо неопходност интегративног приступа кроз наставне предмете Српски језик и Природа и друштво ради унапређења методичке праксе. Пословице и идиоми, као садржај са значајним образовним потенцијалом, захтевају темељнији приступ у организацији и приреди наставних часова за интегративну наставу. У тако организованој настави ученик ће лакше разумети односе који владају у природи али ће се и оспособити за откривање алегорије и увиђање везе са животом и људским односима. Зато, треба освестити које су праве вредности које желимо да наша деца науче у школи. Пословице и идиоми, само су један део образовно-васпитног садржаја који ће их водити ка стасавању у зреле идивидуе и спремити за нове изазове које живот доноси.

Литература

I

1. Цветковић, М., Цветковић, С., Живановић, Т., Плавшић, М., Првуловић, Б. (2018). *Водено огледало – читанка за 3. разред основне школе*, Eduka, Београд.
2. Благоданић С., Ковачевић, З., Јовић, С., Петровић, А. (2016). *Природа и друштво 3 – уџбеник за трећи разред основне школе*, БИГЗ, Београд.
3. Благоданић С., Јовић, С., Ковачевић, З., Петровић, А. (2016). *Природа и друштво 3 – радна свеска за трећи разред основне школе*, БИГЗ, Београд.

II

4. Благоданић, С., Банђур, В. (2018). *Методика наставе природе и друштва*, БИГЗ / Учитељски факултет, Београд.
5. Група аутора, (1992). *Речник књижевних термина*, Нолит, Београд.
6. Живковић, Д. (уредник), (1998): *Речник књижевних термина, друго допуњено издање*, Београд.
7. Јовановић, А. (2006). „Разумевање књижевног текста у односу са другим наставним предметима – теоријско-методички аспект”, у: *Иновације у настави*, 1/2006, тема броја: Настава српског језика и књижевности – савремени пресек. стр. 96–106.
8. Јеротић, В. (2008). *Психолошко тумачење Вукових пословица*, Ars Libri Невен Задужбина Владете Јеротића, Београд.
9. Клеут, М. (2010). *Једноставни облици народне књижевности*, Издавачки центар Матице српске, Нови сад
10. Миленковић, Т. (2006). *Идиоми у српском језику*, Атеље 63, Алексинац 2006.
11. Милошевић-Ђорђевић, Н. (2006). *Од бајке до изреке – обликовање и облици српске усмене прозе*, друго издање, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
12. Мићић, В. (2007). „Улога кратких народних умотворина у настави књижевности у млађим разредима основне школе” у: *Иновације у настави*, XIX, 2007/3, ур. Ивица Радовановић, Учитељски факултет, Београд, 106-116 стр.
13. Мркаљ, З. (2008). *Наставно проучавање народних приповедака и предања*,

- Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
14. Мршевић-Радовић, Д. (2008). *Фразеологија и национална култура*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
  15. Петковић, В. (2011). *Мотиви биљног и животињског света у нижим разредима основне школе књижевно-методички аспект*, Педагошки завод Војводине, Нови Сад.
  16. Цветановић, З. (2012). *Читанка у разредној настави*, Учитељски факултет, Београд.
  17. Цветановић, З. (2013). *Методичко тумачење басне*, Учитељски факултет, Београд.
  18. Шипка, М. (2008). *Зашто се каже*, четврто издање, Прометеј, Нови Сад

Jelica Ristic
University of Belgrade
Faculty of Teacher Education, Belgrade

INTEGRATIVE APPROACH IN DEVELOPMENT BUSINESS AND IDIOMA AS METHODIC BUILDINGS

Abstract: The proverbs and idioms have significant educational and pedagogical potential for achieving many teaching goals and forming the student's cultural identity. These short lexical forms can be assimilated into the child's speech, which contributes to the enrichment of vocabulary and the traditional transmission of folklore to new generations. The aim of this paper is to analyze the usage of idioms and proverbs that have elements of a living and inanimate nature in their structure or contain a comparison with natural phenomena. The research was carried out on the content of the textbook and a workbook of Nature and Society as well as the textbook of Serbian language for the third grade of elementary school. The paper emphasizes the necessity of an integrative approach toward explaining the meaning of these typical proverbs and idioms. Proposals for their methodical processing have been given so that students can easily understand the real connections between natural phenomena and the human need for the use of elements of nature in lexical constructions where they have a vividly conveyed meaning with a unique message.

Keywords: proverb, idiom, serbian language and literature teaching, integrative approach, social, environmental and scientific education

Рад је примљен 11. 02. 2019. године, а рецензиран 17. 03. 2019. године